

W o j c i e c h S a d y

Blaise Pascal jako jeden z pionierów badań naukowych

Słowa kluczowe: *ciśnienie atmosferyczne, historia matematyki, próżnia, rewolucja naukowa*

Blaise Pascal (1623–1662) kształcił się w domu, w którym od dzieciństwa miał kontakty z członkami Akademii Mersenne’a. Dzięki temu znał dokonania matematyków, fizyków i innych pionierów Wielkiej Rewolucji Naukowej z lat 1540–1640. Sformułował ważne twierdzenie na temat krzywych stożkowych, zbudował mechaniczny kalkulator, a razem z Pierre’em Fermatem położył podwaliny pod rachunek prawdopodobieństwa. W fizyce przeprowadził badania na temat próżni i ciśnienia atmosferycznego. Nie dokonał w tej dziedzinie ważnych odkryć teoretycznych lub eksperymentalnych, ale odegrał wielką rolę historyczną, nadał bowiem badaniom eksperymentalnym i dociekaniom teoretycznym na te tematy postać bardziej systematyczną niż inni fizycy tego okresu. A systematyczność jest istotą nauki.

R o m a n M u r a w s k i

Blaise Pascal – matematyk i filozof matematyki

Słowa kluczowe: *definicja, dowód, filozofia matematyki, krzywa stożkowa, maszyna licząca, matematyka, B. Pascal, prawdopodobieństwo, trójkąt Pascala*

W pracy omawia się dokonania Pascala jako matematyka i jako filozofa matematyki. Przedstawione zostało jego twierdzenie o sześcioboku wpisanym w krzywą stożkową, wynalazek maszyny liczącej, trójkąt arytmetyczny, prace w zakresie teorii prawdopodobieństwa, jak również pomysły związane z rachunkiem nieskończoności. Pokazano kontekst historyczny tych wyników oraz ich wpływ na dalszy rozwój matematyki. Przedstawiono także rozważania filozoficzne Pascala nad matematyką. Omówiono główne jego tezy dotyczące metod matematyki oraz rozproszone uwagi na temat nieskończoności i typów myślenia matematycznego.

Bartosz Działoszyński

Pascal i *horror vacui***Słowa kluczowe:** „*horror vacui*”, B. Pascal, próżnia, przestrzeń

Artykuł jest poświęcony badaniom Blaise’a Pascala nad próżnią oraz jego zmaganiom z tradycyjną koncepcją *horror vacui* (lęku natury przed próżnią). Część historyczna zawiera opis, jak Pascal dowiedział się o eksperymentach Evangelisty Torricellego, jak zainteresował się problematyką próżni i prowadził badania eksperymentalne. Następnie przedstawiono polemikę Pascala z ojcem Étienne’em Noël, jezuitą i kartezjaninem. Zrekonstruowano argumenty Noël przeciw próżni oraz kontrargumenty Pascala w jej obronie. Uwzględniono też wzmianki o próżni w późniejszych pismach Pascala, m.in. w *Myślach*. Prezentację badań Pascala nad próżnią uzupełniają uwagi na temat jego roli w rewolucji naukowej XVII wieku.

Ryszard Kleszcz

Czy rozum ma granice? Poznanie naukowe, antropologia, religia**Słowa kluczowe:** granice rozumu, intuicja, B. Pascal, poznanie naukowe, religia, rozum, serce

Blaise Pascal (1623–1662) to bez wątpienia wielka postać w historii nauki nowożytnej i klasyk literatury francuskiej. Sporne jest jednakże jego znaczenie jako filozofa. W tej domenie zarzuca mu się niekiedy bycie wyrazistym (mocnym) irracjonalistą. W pracy podejmuje się analizę poglądów epistemologicznych i metodologicznych Pascala, tak w obrębie poznania naukowego, jak i poza nim. Rozważana jest także kategoria „serca”, mająca rzekomo być symptomem irracjonalizmu. W opinii autora kwalifikacja Pascala jako irracjonalisty jest znacznym uproszczeniem i wyrazem nie tyle krytycznego myślenia, ile myślenia wykorzystującego stereotypy.

Małgorzata Kowalska

Czy mniemania ludu są zdrowe? O granicach rozumu i dwuznacznościach Pascalowskiej metody krytycznej

Słowa kluczowe: *cynizm, dialektyka, dwuznaczność, lud, metoda krytyczna, odwracanie racji, paradoks, racja, racja pozorów, rozum, serce, sprawiedliwość*

W artykule analizuję strategię argumentacyjno-interpretacyjną stosowaną przez Pascala w *Myślach* jako rodzaj metody krytycznej. Stosuje on tę metodę przy prezentowaniu różnych zagadnień, w szczególności przy okazji rozważań o sprawiedliwości, ale także przy problematyzacji samej władzy rozumu. Metoda ta obejmuje stałe odwracanie racji w ruchu od „za” do „przeciw” oraz poszukiwanie ukrytej racji zjawisk-pozorów. W artykule interesują mnie związane ze stosowaniem tej metody paradoksy i dwuznaczności, które diagnozuję na kilku poziomach, przede wszystkim jako efekt dowodzenia „jedności przeciwieństw”, ale także jako przejaw niekonsekwencji w ocenie możliwości rozumu, co w sprawach społecznych prowadzi Pascala do skrajnego pesymizmu i cynizmu.

Anna Jedynak

Granice rozumu – co poza nimi? Pascal i jego dzisiejsze echa

Słowa kluczowe: *intuicjonizm, B. Pascal, poznanie, rozum, serce, teoria podwójnego procesu, wartości*

Autorka podejmuje tytułowe pytanie: jakie nasze zdolności poznawcze i skłonności mieszczą się według Blaise’a Pascala poza granicami rozumu, i próbuje określić ich wartość dla naszego poznania, postaw i sposobu bycia w świecie. Choć wśród elementów pozarozumowych jedne są, według Pascala, niezmiennie cenne, inne natomiast zaburzają poznanie i wywierają na nas destrukcyjny wpływ, to granica między jednymi a drugimi bywa czasem bardzo cienka i trudna do wyraźnego przeprowadzenia. Niektóre współczesne koncepcje podejmują ten problem, próbując na różne sposoby zakwalifikować i ocenić nasze pozarozumowe inklinacje i zdolności. Autorka wskazuje dwie takie koncepcje: intuicjonizm i teorię podwójnego procesu. Każda z nich w inny sposób odnosi się do problemu, z którym pozostawił nas Pascal.

M a r e k W ó j t o w i c z

Racjonalność serca? Blaise’a Pascala koncepcja źródeł poznania**Słowa kluczowe:** *B. Pascal, porządek serca, racjonalność*

Wskazanie porządku serca jako odrębnej i zarazem najbardziej efektywnej władzy poznawczej człowieka należy do rzędu tych idei, które wciąż czynią myśl Blaise’a Pascala inspiracją do filozoficznej refleksji oraz przedmiotem żywej dyskusji. Ponad 350 lat dociekań nad tym zagadnieniem nie pozwoliło wypracować jego jednolitej interpretacji. Artykuł prezentuje najważniejsze poglądy dotyczące relacji między porządkiem rozumu a porządkiem serca. Przez wieki dominowała interpretacja przypisująca Pascalowi irracjonalizm, natomiast obecnie akcentuje się racjonalność poznania sercem. Inni komentatorzy doszukują się w myśli Pascala przekonania o integralnym działaniu wszystkich ludzkich władz poznawczych.

J a c e k H o ł ó w k a

Sofistyka i kazuistyka**Słowa kluczowe:** *kazuistyka, łaska uczynkowa, pilpul, pryncypializm etyczny, retoryka, sofistyka, wina, zbawienie*

Autor zajmuje się filozoficznymi problemami wynikającymi z pomieszania trzech pojęć: retoryki, sofistyki i kazuistyki. Choć Blaise Pascal nie jest odpowiedzialny za wprowadzenie tego zamętu, posługiwał się tymi pojęciami tak, jak jego współcześni, czyli nieprecyzyjnie. To go doprowadziło – według autora artykułu – do nieprzekonującej interpretacji sporu między rygorystami i laksystami. Powrót do poprawnego rozumienia kazuistyki nastąpił dopiero w XX wieku, a rozpoczął się od nowego zarysowania podstaw dyskusji normatywnych w bioetyce. Konsekwencje tej korekty rzucają nowe światło na spory między jansenistami, jezuitami i dominikanami w XVII wieku.

Magdalena Krasieńska

***L'esprit de finesse*, czyli Pascalowski patronat nad estetyką**

Słowa kluczowe: *estetyka, finezja, intuicja, mos geometricus, myślenie estetyczne, umysł intuicyjny, umysł matematyczny*

Celem artykułu jest analiza kategorii *l'esprit de finesse*, która w *Myślach* przeciwstawiona zostaje kategorii *l'esprit de géométrie*. Dwa wyróżnione przez Blaise'a Pascala typy umysłu to: umysł intuicyjny, wiązany z takimi pojęciami, jak *finesse*, *délicatesse*, *justesse* czy *sentiment*, oraz umysł matematyczny, postępujący według kartezjańskiej metody *more geometrico*. W toku analizy translatologicznej porównane zostają sposoby tłumaczenia określeń obydwu Pascalowskich typów umysłu w wydaniach: polskim, angielskim i niemieckim. Analiza prowadzi do wniosku, że opis towarzyszący przedstawieniu kategorii *l'esprit de finesse* pozwala stwierdzić estetyczny charakter umysłu intuicyjnego. Na poparcie tej tezy przywołani zostają wybrani przedstawiciele wczesnej estetyki XVII i XVIII wieku: Nicolas Boileau-Despréaux, Dominique Bouhours, lord Shaftesbury, Alexander Baumgarten. Pod koniec artykułu estetyczny charakter *l'esprit de finesse* zostaje potwierdzony odniesieniem do koncepcji „myślenia estetycznego” Wolfganga Welscha.

Jan Wołęński

Zakład Pascala – analiza metodologiczna

Słowa kluczowe: *decyzja, pewność, prawdopodobieństwo, ryzyko*

Artykuł proponuje metodologiczną analizę zakładu Pascala z użyciem narzędzi zaczerpniętych ze współczesnej teorii decyzji. Teoria ta wyróżnia decyzje podejmowane w warunkach pewności, ryzyka i niepewności. Ostatni rodzaj jest naturalnym kontekstem dla zakładu Pascala. Autor stawia tezę, że argument Pascala jest kolisty, jeśli nie doda się do niego dalszych założeń.

A d a m G r o b l e r

Zakład Pascala, zakład Kierkegaarda i zakład Jamesa. Meandry prawdopodobieństwa i użyteczności

Słowa kluczowe: *psychologia religii, teoria perspektywy, współczesne pojęcie prawdopodobieństwa, zakład Pascala, zasada maksymalizacji użyteczności oczekiwanej*

W świetle współczesnego pojmowania pojęcia prawdopodobieństwa założenie Blaise’a Pascala, że prawdopodobieństwo istnienia Boga jest niezerowe, jest nieuprawnione. Co więcej, zgodnie z normalną (współcześnie) praktyką stosowania rachunku prawdopodobieństwa, trzeba przyjąć, że jest ono zerowe (lub nieokreślone). Przeczuwał to Søren Kierkegaard, którego krytykę zakładu Pascala można zinterpretować jako dowód, że prawdopodobieństwo nagrody wiecznej jest nieskończenie małe, wobec czego użyteczność oczekiwana wiecznej nagrody jest nieokreślona. Następnie, w świetle teorii perspektywy, użyteczność nagrody wiecznej jest względna, a zatem niekoniecznie nieskończona. To również podważa zakład Pascala, nawet jeśli przyjąć argument Williama Jamesa, który kosztem relatywizacji kulturowej oddała krytykę Kierkegaarda. Dalej rozważam dwie inne możliwości uzasadnienia – za pomocą teorii perspektywy i epistemologii kontekstualizmu – niezerowego prawdopodobieństwa nagrody wiecznej. Obie odrzucam, aby w końcu rozważyć możliwość uzasadnienia zakładu Pascala przez wpływ wiary na użyteczność życia doczesnego. W konkluzji stwierdzam, że ten wpływ jest ambiwalentny.

P a w e ł K a w a l e c

Przeciw racjonalnej rekonstrukcji zakładu Pascala

Słowa kluczowe: *geometria przypadku, I. Hacking, „Infini rien”, kontekst uzasadnienia*

Zakład Pascala jest współcześnie analizowany jako argument (lub zestaw argumentów), którego celem jest uzasadnienie istnienia Boga. Właściwym podejściem do zakładu Pascala miałyby być jego racjonalna rekonstrukcja, obejmująca tylko określony fragment – tzw. zakład matematyczny – większej całości zatytułowanej przez Blaise’a Pascala *Infini rien*. Przy zastosowaniu Hansa Reichenbacha uproszczonego ujęcia racjonalnej rekonstrukcji, taka procedura wymaga oddzielenia kontekstu odkrycia od kontekstu uzasadnienia i rekonstrukcji uzasadnienia zaprezentowanego w tym ostatnim kontekście. Odniesieniem dla niniejszego tekstu jest w szczególności kanoniczna

racjonalna rekonstrukcja zakładu Pascala, jaką zaproponował Ian Hacking. Wykorzystanie przez niego współczesnych pojęć teorii decyzji stało się punktem wyjścia dla toczonych aktualnie dyskusji na temat zakładu Pascala. Dzięki ukazaniu pełniejszego kontekstu fragmentu *Myśli* Pascala zatytułowanego *Infini rien*, którego słynny zakład jest tylko częścią, niniejszy tekst wskazuje istotne rozbieżności między interpretacją zakładu narzucaną przez tego rodzaju racjonalną rekonstrukcję a źródłową intencją Pascala. Nie jest celem niniejszego tekstu podważenie wartości racjonalnych rekonstrukcji tego rodzaju argumentacji za istnieniem Boga, lecz pokazanie ich nieadekwatności jako drogi do odczytania źródłowej intencji autora *Infini rien*.

J ę d r z e j S t a n i s ł a w e k

Decyzje pascalowskie

Słowa kluczowe: *ideoreligia, B. Pascal, podstawowy problem wiary, rachunek pascalowski, sytuacje pascalowskie, sytuacje sartrowskie, teoreligia, zakład Pascala*

Autor rozważa – w sposób formalny – zakład Pascala. Po pierwsze, wyróżnia sytuację („sytuacja pascalowska”), w jakiej znajduje się osoba wierząca, która musi rozstrzygnąć, czy stosować się do zaleceń religii. Innego typu jest sytuacja opisana przez J.-P. Sartre’a („sytuacja sartrowska”), czyli położenie osoby, która musi wybrać pomiędzy wartościami równocennymi. Po drugie, autor analizuje rozumowanie Pascala, czyli rachunek, na podstawie którego Pascal uznał, że odrzucając obietnicę eschatologiczną chrześcijaństwa, nie zyskuje się nic. Podsumowaniem analizy jest nierówność, na podstawie której Pascal wyprowadza swój wniosek. Po trzecie, autor rozwiązuje tę nierówność, ale korzysta z niepascalowskiego oszacowania prawdopodobieństw oraz wartości. W tej wersji pascalowska nierówność zmienia zwrot. Autor uważa, że w położeniu pascalowskim znajdują się nie tylko osoby wierzące w Boga klasycznie, ale też każdy, kto ryzykuje życie w imię swoich ideałów. Podobny przypadek stanowią reklamy zachęcające do podejmowania niekonwencjonalnych terapii medycznych. Przykładu dostarcza m.in. spór o szczepienia przeciwko Covid-19.

M i c h a ł B a r c z

Zakład Pascala a filozofia umysłu**Słowa kluczowe:** *emocje, postawa, uczucia, zakład Pascala*

W swoich rozważaniach o możliwości nawrócenia Blaise Pascal przyjmuje zadziwiająco aktualną teorię emocji. Dostarcza przekonującego argumentu za tezą, że nawet najlepsza i najbardziej perswazyjna racja rozumowa nie wystarczy do tego, by zmienić naszą postawę, w szczególności by zmienić człowieka niewierzącego w wierzącego. W narracji Pascala ową najlepszą racją jest, na mocy eksperymentu myślowego, tzw. zakład Pascala. Zakład stanowi oś tej koncepcji, jednak jego konkluzywność nie jest kwestią istotną dla analiz psychologicznych. Pascal przekonuje poza tym, że nawrócenie jest możliwe. W tym kontekście przedstawia sugestywny model zmiany postawy. W artykule dokonuję jego rekonstrukcji oraz przekonuję, że stanowi on propozycję niekontrowersyjną w świetle współczesnych teorii psychologicznych i filozoficznych. Twierdzę też, że Pascal jest jednym z klasyków, którzy ukształtowali istotne wątki naszego dzisiejszego pojmowania umysłu.

Z d z i s ł a w K r a s n o d ę b s k i

Wiara i świat doczesny. O aktualności myśli Blaise Pascala**Słowa kluczowe:** *G. Bernanos, chrześcijaństwo, francuski katolicyzm, F. Mauriac, rozum, świat pochrześcijański, wiara*

W artykule zostaje postawione pytanie: czy lektura prac Pascala może pomóc komuś, kto dziś szuka sensu życia? Czy apologia chrześcijaństwa może trafić do współczesnego człowieka, żyjącego w świecie uznawanym za pochrześcijański? Odpowiadając na to pytanie, autor odnosi się do kwestii relacji między rozumem a wiarą. Nawiązując do Pascala, analizuje jego rozumienie tej relacji, a także rozumienie chrześcijaństwa, oraz na paru przykładach pokazuje wpływ Pascala na kulturę francuską. Obecnie w Europie dominuje uniwersalistyczny humanitaryzm – religia ludzkości będąca transformacją chrześcijaństwa. Współczesne chrześcijaństwo, w tym także Kościół katolicki, dostosowują się do nowych trendów kulturowych. Laksyzm, który Pascal zwalczał w *Prowincjalkach*, zwyciężył, a chrześcijaństwo, wiara niegdyś surowa i wymagająca, głosi bezwarunkową miłość do każdego i przebaczenie dla każdego. Lektura dzieł Pascala przypomina, że chrześcijaństwo było ze swej istoty czymś innym niż współczesny humanitaryzm.

A n n a G ł ą b

„Tajemny instynkt”. Pascal o grzechu pierworodnym**Słowa kluczowe:** *chrześcijaństwo, grzech pierworodny, B. Pascal, tajemny instynkt*

Problem grzechu pierworodnego jest centralny dla rozważań Blaise’a Pascala. Autorka najpierw przedstawia, na czym polega dominujący konsensus w kwestii interpretacji poglądów Pascala na temat grzechu pierworodnego. Następnie, korzystając z analiz Williama Wooda, zwraca uwagę na poznawcze konsekwencje grzechu pierworodnego. Na przykładzie fragmentu z *Myśli* Pascala dotyczącego rozrywki zajmuje się problemem dwoistości, jaka nęka ludzką naturę, a więc tytułowego „tajemnego instynktu”. Analizuje, w jaki sposób Pascal rozumie „wstręt do prawdy” i samooszukiwanie, które miałyby być skutkiem grzechu pierworodnego. Na koniec zastanawia się, czy wobec przyjęcia przez Pascala istnienia w naturze ludzkiej dwóch przeciwnych instynktów, jako tłumaczących kondycję człowieka po grzechu pierworodnym, nie powinno się uznać istnienia dwóch antropologii, a także dwóch wizji chrześcijaństwa, z których bardziej pesymistyczną przyjmuje sam Pascal.

M a r e k N o w a k

Pascal a jansenizm**Słowa kluczowe:** *jansenizm, B. Pascal, J. Pascal, Port-Royal*

Celem artykułu jest ukazanie związków między myślą Blaise’a Pascala a jansenizmem, który odgrywał istotną rolę w teologii i duchowości francuskiej XVII i XVIII wieku. Jansenizm charakteryzowało podkreślanie wagi teologii łaski głoszonej przez św. Augustyna oraz daleko posunięty ascetyzm. Analiza różnych wypowiedzi Pascala pokazuje, że po swoim nawróceniu zaczął on sympatyzować z ruchem jansenistycznym. Niemniej trudno jest jednoznacznie stwierdzić, czy z tym ruchem w pełni się utożsamiał.

J a c e k H o ł ó w k a

Rozum i serce

Słowa kluczowe: *H. Frankfurt, herezja, jansenizm, łaska uczynkowa, łaska zbawcza, naddeterminacja, wolna wola, zakład Pascala, zbawienie*

Autor zajmuje się filozoficznymi problemami postawionymi w *Prowincjalkach* Pascala. Wraca do pytania, czy o zbawieniu decyduje Boża łaska, czy zasługi wiernych. Nie skupia uwagi na odpowiedziach doktrynalnych protestantów, jansenistów, Watykanu, dominikanów ani jezuitów. Szuka odpowiedzi filozoficznych i formułuje je na własną odpowiedzialność. Szczególnie przekonująca wydaje mu się odpowiedź oparta na pojęciu koincydencji. Jest możliwe, że między staraniami wiernych o zbawienie i decyzjami podejmowanymi przez Boga na ten temat zachodzi niewymuszona, choć trwała zbieżność, nieoparta na związkach przyczynowych. Wiarygodność tego rozwiązania jest wzmacniana przez odróżnienie funkcji rozumu i „serca”. Taki obraz teorii Pascala nie jest dość jasno widoczny w jego pismach – przyznaje autor artykułu – i proponuje pewne odczytanie tego niezrozumiałego faktu. Być może jest to konsekwencja dość niefortunnego przyjęcia przez Pascala tradycyjnej koncepcji przyczynowości, opartej na statystycznym, a nie metafizycznym, rozumieniu związku przyczynowego.

A l f r e d W i e r z b i c k i

Pascalowskie kłopoty z poznaniem człowieka i Boga

Słowa kluczowe: *filozoficzny tenebryzm, logika serca, racjonalistyczny naturalizm, religijny egzystencjalizm, rozum, wiara*

Artykuł jest próbą interpretacji religijnego egzystencjalizmu Blaise’a Pascala jako alternatywy dla racjonalistycznego naturalizmu. Pascal jawi się jako filozoficzny tenebrysta, posługujący się, jak barokowi malarze, mrokiem i światłem w poszukiwaniu dróg do poznania „ukrytego człowieka” i „ukrytego Boga”. Paradoks człowieka to jego nędza i wielkość. Logika serca wykracza poza granice rozumu, ale nie jest ona z nim sprzeczna. Według Pascala rozum i wiara dopełniają się. Broni on religii przed nauką i jednocześnie broni nauki przed kościelnym autorytaryzmem. Jego postulat separacji między religią a nauką jest odpowiedzią na sprawę Galileusza.

D a m i a n L e s z c z y ń s k i

Pascal: sceptycyzm jako wstęp do eschatologii

Słowa kluczowe: *antropologia, V. Cousin, eschatologia, B. Pascal, sceptycyzm, zbawienie*

Blaise Pascal, wnikliwy czytelnik Michela de Montaigne'a, był filozoficznym sceptykiem, przy czym jego sceptycyzm nie był celem, a jedynie narzędziem wiodącym do intuicji marności i do antropologii ujawniającej nędzę człowieka. Tego typu ujęcie człowieka jako istoty zepsutej i skażonej pozwala z kolei zaatakować czyste „ja”, a więc ten punkt, który, wedle Kartezjańskiego programu (obecnego później w filozofii transcendentnej i fenomenologii), uważa się za odporny na ataki sceptyczne. Zdaniem Pascala odrzucenie „ja” jako myślącego – a więc deprecjacja samego myślenia – jest warunkiem zbawienia i podstawą eschatologii, w której jedyną drogą dla duszy jest całkowite oddanie się Bogu.

A n d r z e j O s t r o w s k i

Przekroczyć nieprzekraczalne.**O monstualnych konsekwencjach filozofii B. Pascala**

Słowa kluczowe: *człowiek, głupota, granice rozumu, B. Pascal, rozum*

W porównaniu z wieloma myślicielami zajmującymi się problemem człowieka, Blaise Pascal jest filozofem wyjątkowym. W uzasadnieniu tego stwierdzenia wystarczy zwrócić uwagę na związek między sposobem, w jaki rozumiany jest u Pascala człowiek, i na zagadnienie granic rozumu. Według Pascala człowiek to „monstrum niepojęte”, a autonomiczny rozum nie daje wiedzy pewnej. Celem artykułu, w świetle tego, że człowiek to „monstrum niepojęte”, jest zwrócenie uwagi na konsekwencje, jakie wynikają z filozofii Pascala zarówno w odniesieniu do sposobu, w jaki rozumiany jest człowiek, jak i dla zagadnienia granic rozumu. Ponieważ obie kwestie są ze sobą powiązane, konsekwencje te określiłem jako „monstualne”. W kontekście filozofii Pascala „monstualne konsekwencje” to również konsekwencje dziwne, trudne do zaakceptowania – ale możliwe. Jedną z takich konsekwencji jest to, że człowiek jest żywym paradoksem. Inna wyraża się pytaniem: czy wyznaczanie przez rozum swych własnych granic można uznać za ich przekraczanie?

Z b i g n i e w D r o z d o w i c z

Pascalowskie zegary czasów**Słowa kluczowe:** *augustynizm, czasy ludzi, jansenizm, zegary czasów*

Przyjmuję założenie, że czas jest tym, co mierzymy za pomocą zegarów. Podobne uproszczenie problemu czasu zaproponował Albert Einstein. Uproszczenie to ma jednak względny charakter, bowiem pozostawia szerokie pole dla stosowania różnych miar tak pojmowanego czasu, jak i różnorodnych konstruowanych przez ludzi zegarów, z którymi te miary są związane. Tytułowy „zegar czasów” w szerokim znaczeniu jest to zegar mierzący pojawianie się i funkcjonowanie w kulturze różnych poglądów i ludzkich zachowań. W znaczeniu wąskim jest to zegar mierzący aktywność intelektualną konkretnych osób. Tymi istotnie różniącymi się zegarami posługiwał się m.in. Blaise Pascal w swoich *Myślach*.

A n t o n i P ł o s z c z y n i e c

Gnostyczne wątki w filozofii Pascala**Słowa kluczowe:** *bezkres, egzystencja człowieka, gnostycyzm, gnoza, kondycja ludzka, lęk, B. Pascal, przerażenie, świat*

Celem artykułu jest identyfikacja i charakterystyka gnostycznych motywów w filozofii Blaise’a Pascala. Tekst opiera się na dystynkcji między gnozą a gnostycyzmem. Gnoza jest specyficzną formą myśli religijnej, wedle której wiedza stanowi środek samozbawienia; gnostycyzm zaś jest pierwotną i paradygmatyczną postacią rzeczzonej formy myślenia z pierwszych wieków naszej ery. W pracy prześledzono obecność w filozofii Pascala tropów typowo gnostycznych, takich jak motyw obcości życia w świecie, opozycji między duchem a światem, skrytości Boga, porządków egzystencji, życia jako snu i zagłuszającego zgiełku świata. Rezultat badań jest pozytywny: filozofia Pascala zawiera szereg motywów charakterystycznych dla gnostyków. Dotyczy to głównie motywu obcości. Egzystencja jest dla myślącego podmiotu przepełniona alienacją, a duch nie czuje się częścią niezrozumiałego i bezmyślnego świata. Dualizm ducha i świata posiada analogon w opozycji Boga i świata. Pascal twórczo rozwinął motyw światowego zgiełku, poprzez swoje refleksje nad rozrywką w życiu człowieka. Mimo wszystko refleksja Pascala nie stanowi gnozy, gdyż mocno przeciwstawia się wszystkim kluczowym elementom gnozy: filozof wiarę przeciwstawia wiedzy, łaskę samozbawieniu, a uniwersalizm chrześcijaństwa – elitaryzmowi i hermetyzmowi.

A n d r z e j S t ę p n i k

Pascal i Epiktet: dwa sposoby radzenia sobie z nędzą człowieka**Słowa kluczowe:** *antropologia, Epiktet, B. Pascal, stoicyzm, szczęście*

Epiktet i Michel de Montaigne byli autorami, których Blaise Pascal najchętniej czytywał i którzy byli dla niego główną filozoficzną inspiracją. Stoicy proponowali konkurencyjny wobec Pascalowskiego sposób radzenia sobie z nędzą człowieka. Autor *Myśli*, stanowiących apologię religii chrześcijańskiej, przedstawił alternatywę: albo nędza człowieka bez Boga, albo szczęście z Bogiem. Stąd wysiłek Pascala, by zdyskredytować stoicyzm jako realną wobec chrześcijaństwa alternatywę. Celem pracy jest analiza zarzutów Pascala skierowanych wobec stoicyzmu i zestawienie rozwiązania stoickiego z pozytywną propozycją Pascala, jaką jest chrześcijaństwo. Okazuje się, że Pascalowskie zarzuty nie znajdują potwierdzenia w rzeczywistości, a stoicyzm stanowi realną możliwość uzyskania w doczesnym życiu szczęścia, co świadczy o fałszywości alternatywy Pascala. Autor *Myśli* traktuje stoicyzm jako konkurencyjne wobec chrześcijaństwa remedium na nędzę człowieka, przez co nie dostrzega, że stoicyzm oferuje narzędzia, które mogą pomóc chrześcijanom w radzeniu sobie z wyzwaniem doczesności i w podporządkowaniu woli człowieka woli Bożej.

K r z y s z t o f P i ę t a k

**Analiza porównawcza
projektów apologetycznych Pascala i Berkeleya****Słowa kluczowe:** *apologetyka, G. Berkeley, filozofia XVII wieku, historia filozofii, metodologia, B. Pascal*

Artykuł stanowi próbę analizy porównawczej apologetyki Blaise'a Pascala i George'a Berkeleya. Interpretacyjna skuteczność tej próby ma w moim zamierzeniu stanowić wstępne uzasadnienie dla wprowadzenia w życie dwóch postulatów z zakresu metodologii historii filozofii. Po pierwsze, odrzucenia schematów interpretacyjnych właściwych narracji, którą określam mianem „narracji oświeceniowej” w odniesieniu do filozofów XVII wieku (od Kartezjusza do Berkeleya). Po drugie, zastosowania w odniesieniu do filozofów XVII wieku nowego klucza egzegetycznego, który określam mianem „klucza apologetycznego”. W części 1 artykułu wymieniam cechy charakterystyczne „narracji oświeceniowej” i opisuję, jakie destrukcyjne skutki ma jej zastosowanie w odniesieniu do Pascala i Berkeleya. W części 2 zestawiam ze sobą

strukturę apologetyki Pascala i Berkeleya, wskazując występujące między nimi podobieństwa oraz różnice. W części 3 i 4 angażuję się w krótką spekulację historiozoficzną dotyczącą hipotetycznego wpływu recepcji *Myśli* Pascala na kształt projektu apologetycznego Berkeleya. W części 5 uzasadniam postulat zastosowania „klucza apologetycznego” w odniesieniu do wszystkich tzw. wielkich filozofów XVII wieku.

J a n u s z D o b i e s z e w s k i

Pascal oczami Lwa Szestowa

Słowa kluczowe: *B. Pascal, rozum, sen, L. Szestow, wiara*

Tekst jest próbą przedstawienia poglądu Lwa Szestowa na filozofię Pascala. Pascal był dla mocno krytycznego wobec historii filozofii Szestowa jednym z nielicznych w dziejach myślicieli, którzy słusznie i udanie przeciwstawili się wszechdominacji racjonalizmu (stałości, ogólności, konieczności) w ujmowaniu świata i ludzkiego poznania. Kluczowym dla Szestowa motywem filozofii Pascala było wezwanie: „Jezus będzie konał aż do skończenia świata; nie wolno nam spać przez ten czas”.

W i t o l d G l i n k o w s k i

Nieskończoność – bliska czy daleka?

Wątki Pascalowskie w Tischnerowskim myśleniu o człowieku

Słowa kluczowe: *filozofia dramatu, nieskończoność, B. Pascal, J. Tischner*

Celem artykułu jest wykazanie podobieństw oraz różnic w pojmowaniu nieskończoności przez Józefa Tischnera i Blaise’a Pascala. W projekcie krakowskiego filozofa człowiek ma status podmiotu dramatycznego. Jednak, co często bywa przeoczone, nie jest on aktorem dramatycznym, gdyż jego udziału w dramacie niepodobna utożsamiać z odgrywaniem roli – nie gra on w dramacie, lecz pozostaje w nim na poziomie najgłębszego egzystencjalnego uczestnictwa. Jest zaangażowany w dramat osobicie, bezpośrednio i całkowicie. Będąc podmiotem dramatu, otwiera się zarówno na to, co skończone, jak i na to, co nieskończone. Otwiera się na przedmioty oraz na osoby, na świat oraz na nietożsamą z nim scenę dramatu, i wreszcie – na czas dramatyczny, rozpięty między usłyszeniem pytania a udzieleniem odpowiedzi. Dramatyczną

kondycję człowieka warunkuje jego otwarcie na Nieskończoność. Nie tylko określa ona świat – transcendentny, różny od immanentnego środowiska zwierząt – ale pojawia się w horyzoncie pragnienia, będącego czym innym od potrzeb. Potrzeby mają charakter utylitarny, pragnienie jest transcendentne – zarówno w swej genezie, jak i formach przejawu, bowiem eskaluje w miarę swego zaspokajania. Potrzeby nie wykraczają poza skończoność. Pragnienie, przeciwnie „karmi się własnym głodem”, ponieważ, według słów Emmauela Lévinasa: „Upagnione nie wypełnia go, lecz pogłębia”. Dla Pascala, podobnie jak dla Tischnera, tym, co gwarantuje możliwość otwarcia się na nieskończoność, nie jest wiedza, lecz wiara religijna.

A n n a K a w a l e c

Dalekie i bliskie powinowactwa filozofii Blaise’a Pascala

Słowa kluczowe: *afirmacja życia, B. Pascal, podzielność, powinowactwo, rdzenni Amerykanie*

W osobistej wypowiedzi o filozofii Blaise’a Pascala zatrzymuję się na użytym przez Tadeusza Boya-Żeleńskiego w tłumaczeniu *Myśli* słowie „powinowactwo”, które próbuję rozumieć w znaczeniu łacińskiego *affinitas*. Rozważam dwa konteksty jego użycia: immanentne w *Myślach* Pascala oraz w kontekście kultury rdzennych Amerykanów. Zestawienie obu źródeł nie tylko ujawnia ich wzajemne „powinowactwo”, lecz także pozwala na sformułowanie wskazań dla współczesnych form praktykowania filozofii.